

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВИДІВ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗА РІВНЯМИ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

INTERCONNECTION OF SECURITY TYPES AND THEIR SYSTEMATIZATION BY LEVELS OF ECONOMIC SYSTEMS

Трансформаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі викликають збільшення кількості загроз, які дестабілізують безпекову складову на різних рівнях функціонування економічних систем. Тому виникає потреба у дослідженні сутності видів безпеки, їх функціонального значення, сфери дії та масштабів впливу. У статті обґрунтовано взаємозалежність, взаємозв'язок та взаємовплив не лише видів безпеки в межах суб'єктів господарювання, держави чи між державами, а й між рівнями економічних систем, а саме мікро-, макро- та мегарівнями. Визначено, що за забезпечення безпеки на мегарівні відповідає міжнародна безпека, на макрорівні – національна безпека, а на мікрорівні – безпека суб'єктів господарювання. Систематизація видів безпеки за рівнями економічних систем дає змогу більш чіткої уяви їх сутності та взаємодії та є підставою розробки засобів безпеки від різних видів загроз.

Ключові слова: безпека, види безпеки, класифікація, систематизація, міжнародна безпека, національна безпека, безпека суб'єктів господарювання, економічна безпека.

УДК 351.7

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.7-3>

Ковбатюк М.В.¹

к.е.н., професор,
Державний університет
інфраструктури та технологій

Шкляр В.В.²

к.е.н., доцент,
Державний університет
інфраструктури та технологій

Пасенчук П.В.³

аспірант,
Державний університет
інфраструктури та технологій

Kovbatiuk Maryna

State University
of Infrastructure and Technologies

Shklyar Viktoriia

State University
of Infrastructure and Technologies

Pasenchuk Pavlo

State University
of Infrastructure and Technologies

The transformational processes occurring in the modern world lead to an increase in the number of threats that destabilize security components at various levels of economic system functioning. Therefore, there is a need to study the essence of security types, their functional significance, scope of action, and scales of influence. The article substantiates the interdependence, interrelation, and mutual impact not only of security types within economic entities, states, or between states but also between levels of economic systems, namely micro-, macro-, and megalevels. It is determined that international security is responsible for ensuring security at the megalevel, which includes the following security types: global, regional, subregional, and interstate. International security is intended to ensure the external security of the global community, fulfill obligations, and adhere to guarantees of security and stability. National security interacts with international security but is more focused on ensuring the security of its own assets, namely individuals, society, and the state. The types of security that form national security include technological, scientific and technical, socio-cultural, energy, military, public, informational, economic, political, demographic, social, environmental security, and security against natural disasters. Components of national security serve as a foundation and guide for implementing security measures for economic entities at the micro level, where the objects are individuals (personalities as physical individuals) and enterprises (as legal entities). The classification of security types of economic entities from the perspective of entrepreneurial activity includes the following security types: coercive, environmental, economic (including financial, market, foreign economic), social, legal, technological (including production, investment, innovative), energy, technical, personnel (including intellectual, physical, psychological), and digital. The rapid development of international relations, digital technologies, and global changes in the world community contribute to the emergence of new security types. The systematization of security types by levels of economic systems allows for a clearer understanding of their essence and interaction and serves as a basis for developing security tools against various threats.

Key words: security, security types, classification, systematization, international security, national security, security of economic entities, economic security.

Постановка проблеми. Основною умовою існування будь-якої соціально-економічної системи є безпека, яка з кожним днем набирає нових проявів та формує нові її види. Трансформаційні процеси потребують постійного дослідження сутності видів безпеки, їх функціонального значення, сфери та масштабів дії. Беззаперечним є взаємозалежність, взаємозв'язок та взаємовплив не лише видів безпеки в межах суб'єктів господарювання, держави чи між державами, а й між рівнями економічних систем, а саме мікро-, макро- та мегарівнями. Здатність суб'єктів господарювання протидіяти негативному ендогенному та екзогенному впливу формує стійкість галузей та держави в цілому, що в подальшому забезпечує стабільне функціонування міжнародної безпеки. Протидія реальним і можливим загрозам базується на

побудові ефективної системи забезпечення безпеки на рівні підприємства, держави та міжнародної спільноти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання теоретико-практичних аспектів безпеки має значний доробок серед законодавчих актів [3; 6; 7; 8] та наукових публікацій вітчизняних вчених. Сутність, значення, роль різних видів безпеки стали предметом дослідження В.Ф. Загурської-Антонюк [1], М.А. Кальницької [2], О.Ю. Кравчук [5], А.М. Михненко, Н.М. Грущинської [9], В.Ю. Світличної, В.М. Рубанка [10], І.А. Цвігун [11], Н.О. Ярмиш [12] та багатьох ін.

Постановка завдання. Незважаючи на значний внесок наукової спільноти у розгляд тематики сутності видів безпеки доопрацювання потребує питання її систематизації за рівнями економічних

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1149-6537>

² ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2651-0319>

³ ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-5037-1668>

систем та вивчення взаємозв'язку між ними, що є метою статті.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Першопочатково поняття безпеки стосувалося захисту держави саме від воєнних загроз, а з плином часу, підвищенням ролі глобалізації, розвитком міжнародних торговельних відносин, зовнішньої політики, соціально-культурним розвитком, діджиталізацією, безпека набуває нових рис та відокремлюються нові її види, такі як економічна, політична, демографічна, соціальна, технологічна, інформаційна, техногенна, екологічна, науково-технічна та багато інших. Кожен з цих видів безпеки є взаємопов'язаним, в більшій чи меншій мірі, з іншими її видами і не може здійснюватися відокремлено.

Варто звернути увагу на те, що більшість видів безпеки, маючи одну сферу використання – економічну, політичну, соціальну тощо – значно відрізняються за своїм функціональним значенням на мега-, макро- та мікрорівнях (рис. 1).

З метою забезпечення мирного існування та реагування на посягання цілісності, суверенності та незалежності держави міжнародним співтовариством проводиться політика гарантій миру як окремої країни, так і світової спільноти в цілому. Нерівномірність у пристосуванні держав до глобалізаційних змін призводить до зростання напруги, конфліктних ситуацій та ослаблення одноосібної регуляторної ролі держави на міжнародній арені по відношенню до інших суб'єктів зовнішньої діяльності [1]. Загострення міжнародних проблем, що стосуються екології, голоду, тероризму, негативних проявів глобалізаційних трансформацій (міжнародні політичні та економічні кризи, кібератаки, торгівля людьми, корупційні схеми), зумовило необхідність у міжнародній безпеці. Тому безпекою на мегарівні є міжнародна безпека, під

якою розуміють «такий стан міжнародних відносин, за якого створюються умови, необхідні для існування та функціонування держав, забезпечення їхнього повного суверенітету, політичної та економічної незалежності, рівноправних відносин з іншими країнами» [4].

Міжнародна безпека покликана забезпечувати зовнішню безпеку світової спільноти, виконувати зобов'язання і дотримуватися гарантій безпеки та стабільності, тому доцільно розділити її на декілька видів, а саме: глобальну безпеку, регіональну безпеку, субрегіональну безпеку та міждержавну безпеку (рис. 2). Глобальна безпека є домінуючим видом безпеки, що забезпечує стабільність міжнародних відносин. Регіональна безпека, у свою чергу, здійснюється на базі інститутів конкретного регіону. Субрегіональна безпека охоплює країни, що входять до складу певного регіонального угруповання. Міждержавна безпека формується для двох чи більше країн за власною ініціативою та є найнижчим базовим рівнем міжнародної безпеки.

Макрорівень представлений національною безпекою, яка у відповідності до Закону України «Про національну безпеку України» трактується як «...захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам» [6]. За масштабами функціонування національна безпека держави взаємодіє з міжнародною безпекою на глобальному, регіональному, субрегіональному та міждержавному рівнях.

До об'єктів національної безпеки відносять: людину (особистість), а саме її права, обов'язки і свободи; суспільство, а саме матеріальні і духовні цінності; державу, а саме її конституційний

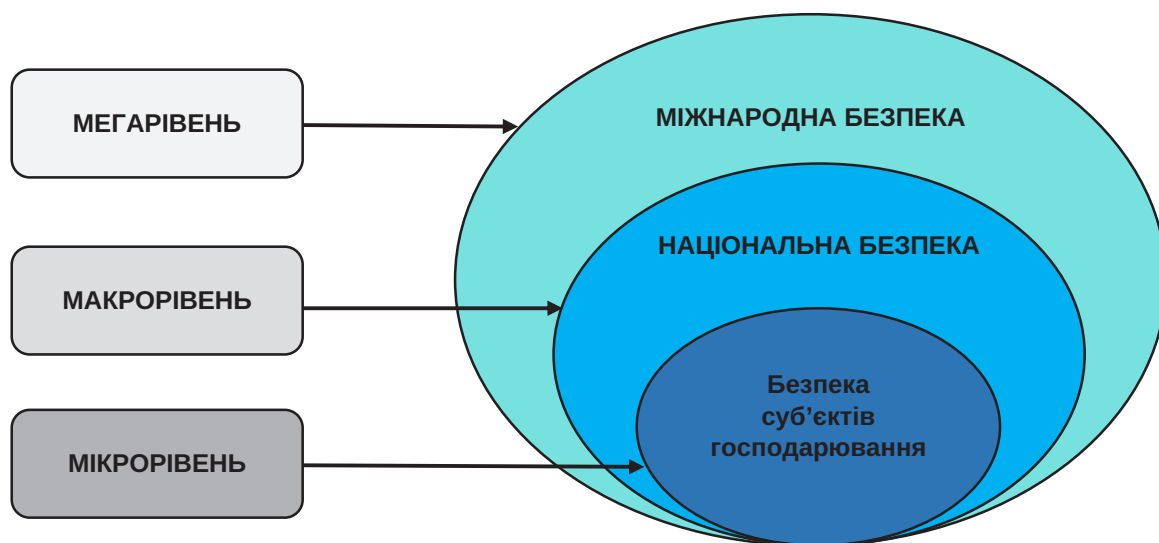

Рис. 1. Взаємозв'язок видів безпеки за рівнями економічних систем

Джерело: сформовано авторами

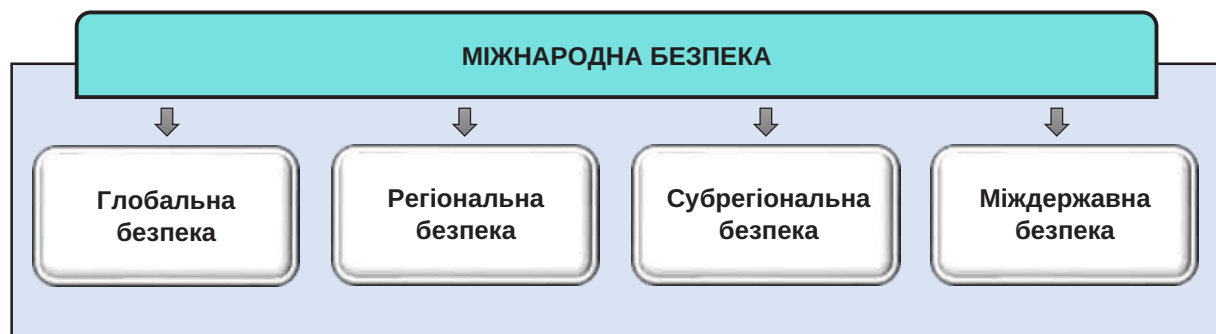

Рис. 2. Класифікація видів міжнародної безпеки

Джерело: сформовано авторами

лад, суверенітет і територіальну цілісність. Тобто, об'єктами безпеки є найбільш вразливі до негативних змін елементи, що найбільше впливають на реалізацію національних інтересів [9].

Загрози для об'єктів національної безпеки існують у різних сферах. Як наслідок, сформувався безліч різновидів національної безпеки, які у сукупності і взаємовпливі є складовими національної безпеки (рис. 3).

Розглянемо поняття видів національної безпеки, які на думку авторів, найбільш чітко окреслюють їх сутність. У кодексі цивільного захисту України *техногенна безпека* трактується як «... відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на об'єктах, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру» [3]. *Науково-технічна безпека* є станом захищеності національних інтересів особистості, суспільства і держави від ослаблення наукового потенціалу країни, технічної відсталості в порівнянні з іншими державами [9]. *Соціокультурна безпека* це стан захищеності національних інтересів особистості, суспільства і держави від таких процесів і факторів, які руйнують створені нацією в процесі історичного розвитку культурні, духовні і моральні умови життєдіяльності громадян, суспільства і держави [9]. На думку В.Ю. Світличної та В.М. Рубанка, *енергетична безпека* це – «...стан захищеності економіки, суспільства, держави, регіону від наявних і потенційних дестабілізуючих загроз і ризиків енергетичного характеру шляхом сталого функціонування енергетичного комплексу, диверсифікації джерел постачання енергоресурсів та впровадження інноваційних технологій розвитку нетрадиційної енергетики» [10]. У відповідності до Закону України «Про національну безпеку України» визначення *воєнної безпеки* трактується як «...захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних

загроз» [6]. Поняття *громадської безпеки*, запропоноване Н.О. Ярмиш, характеризує її як «... багаторівневий, різноспрямований, динамічний феномен, який відображає функціонально спроможні параметри діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо-детермінованого характеру, а також стан суспільного та особистого спокою, що ґрунтується на рівновазі між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, за якого забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп і населення держави в цілому, реалізація людського потенціалу» [12]. *Інформаційна безпека* у Законі України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» трактується як «... стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації» [7]. Колектив авторів за керівництвом А.М. Михненка і Н.М. Грущинської розглядають *економічну безпеку* як «... стан захищеності національних інтересів особистості, суспільства і держави в області матеріально-виробничих і фінансових відносин від негативного впливу як внутрішніх, так і зовнішніх соціальних, політичних та інших факторів, що призводять до високого рівня інфляції і економічних криз» [9]. *Політична безпека*, за думкою О.Ю. Кравчук, – це «... здатність та можливість нації та держави самостійно вирішувати питання державного устрою, незалежно проводити внутрішню і зовнішню політику в інтересах особистості та суспільства» [5]. Під *демографічною безпекою* І.А. Цвігун вбачає «... складову частину національної безпеки, стан захищеності держави, суспільства та ринку праці

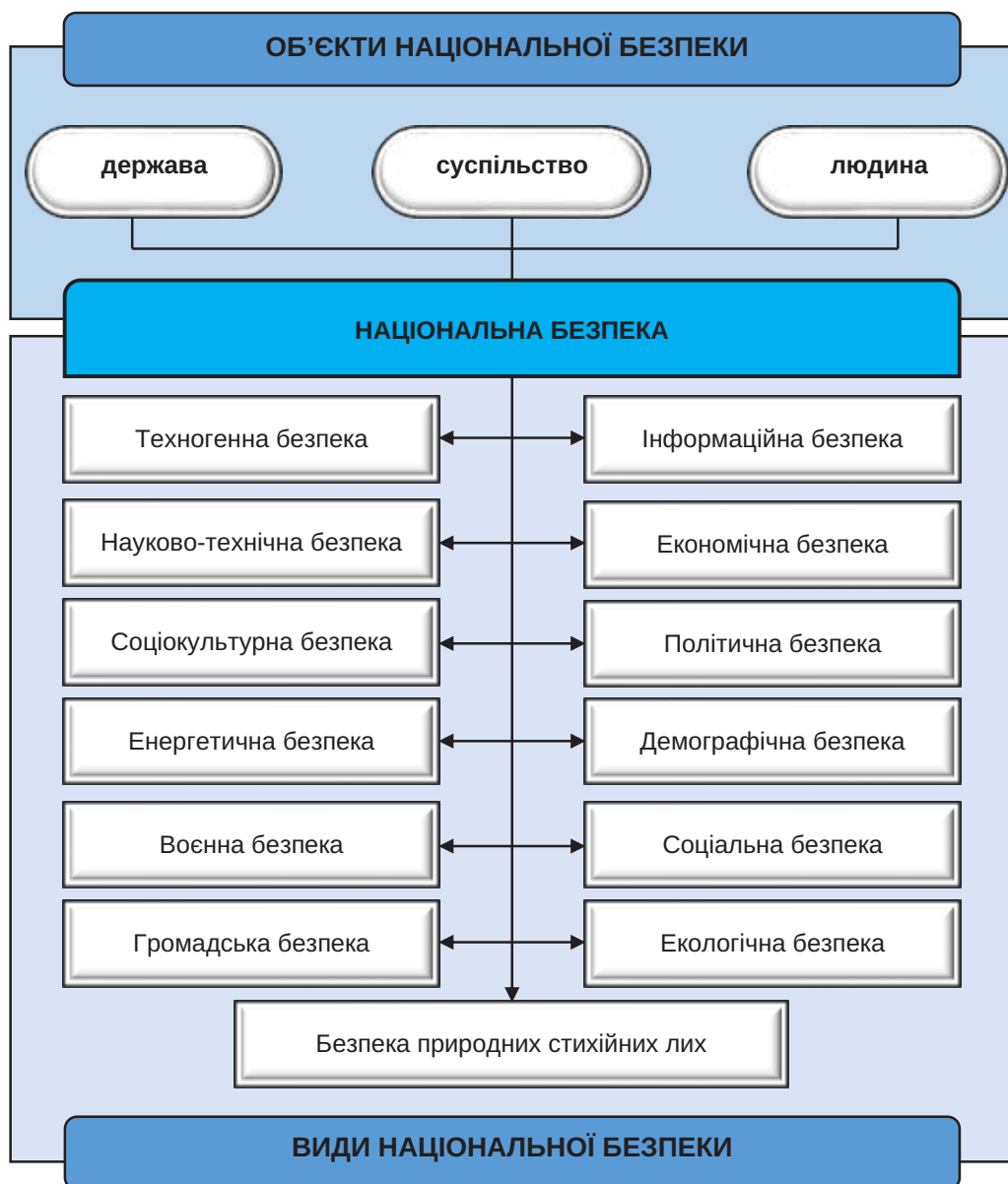

Рис. 3. Складові національної безпеки

Джерело: сформовано авторами

від демографічних загроз, при якому забезпечується розвиток з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України» [11]. Бачення сутності *соціальної безпеки* як «...широкого поняття, яке включає в себе комплекс заходів щодо соціального захисту всіх ланок і суб'єктів господарювання економічної системи...» висвітлюється М.А. Кальницькою [2]. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» трактує поняття *екологічної безпеки* як «... стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей, що гарантується здійсненням широкого комплексу

взаємопов'язаних екологічних, політичних, економічних, технічних, організаційних, державно-правових та інших заходів» [8]. Сутність поняття «*безпека від стихійних явищ природи*» доцільно розглядати як «...стан захищеності національних інтересів особистості, суспільства і держави від таких природних процесів, як повінь, ураган, землетрус, блискавка, снігові лавини, зсуви та ін., що відбуваються незалежно від діяльності людей» [9].

Розгляд значної кількості видів безпеки, що входять у склад національної безпеки свідчить про неможливість нівелювання певними видами. Кожен вид передбачає появу загроз, розробляє превентивні заходи та забезпечує їх ліквідацію у разі потреби у власній специфічній сфері. Взаємовплив та взаємозв'язок видів безпеки

вирішальним чином формує національну безпеку та забезпечує її стабільне функціонування.

Складові національної безпеки є основою та орієнтиром у здійсненні заходів безпеки для суб'єктів господарювання на мікрорівні, об'єктами яких є людина (особистість, як фізична особа) та підприємство (як юридична особа). Суспільство формується з окремих особистостей, які потребують

захисту в різних сферах життя. Цей захист реалізується через безпеку життєдіяльності. Підприємство, у свою чергу, потребує застосування більшої кількості видів безпеки, що визначається масштабом та специфікою власної діяльності.

Найбільш повною є класифікація видів безпеки суб'єктів господарювання, що наведена на рисунку 4.

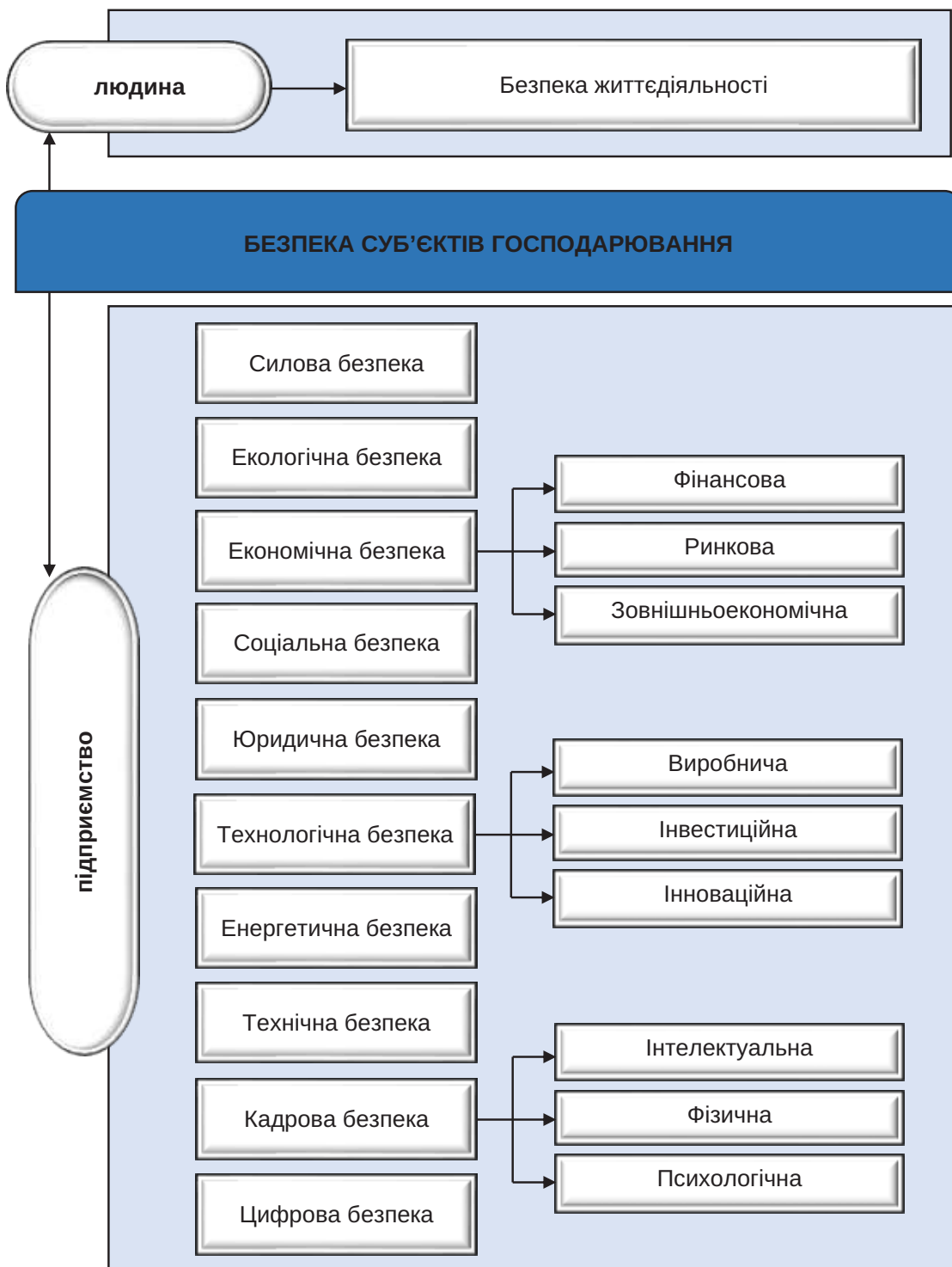

Рис. 4. Класифікація видів безпеки суб'єктів господарювання

Джерело: сформовано авторами

Підприємницька діяльність найбільше підпадає під вплив загроз як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, та потребує розробки інструментів боротьби з ними. Організація та забезпечення ефективної безпекової складової для господарських одиниць вимагає мобілізації фінансових ресурсів та відповідного кадрового потенціалу у топ-менеджменті підприємства, що здатний забезпечити наявність безпекових резервів, підприємницьку адаптивність та стратегічну діяльність з безпековими компонентами.

Висновки та пропозиції. Отже, сьогодення безпекова складова є однією з ключових і у житті людини та суспільства в цілому, і у функціонуванні підприємств та галузей, і у державних та міжнародних процесах. Види безпеки розмежовані на мега-, макро- та мікрорівнях, але в той же час тісно пов'язані між собою та впливають одна на одну. У свою чергу кожен з видів безпеки на відповідному рівні має свою функціональну специфіку та сферу використання і відрізняються комплексом заходів на ті, чи інші виклики, системою параметрів, критеріїв та індикаторів. Стрімкий розвиток міжнародних взаємовідносин, цифрових технологій, глобальних змін у світовій спільності сприяє появі нових видів безпеки. Тому систематизація видів безпеки за рівнями економічних систем дає змогу більш чіткої уяви їх сутності та взаємодії та є підставою розробки засобів безпеки від різних видів загроз.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Загурська-Антонюк В.Ф. Міжнародна безпека у контексті глобалізації сучасного світу (International safety is in the context of globalization of the modern world). *Інвестиції: практика та досвід. Серія Державне управління*. 2020. № 13–14. С. 103–109.
2. Кальницька М.А. Соціальна безпека: поняття та рівні дослідження. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 566–571.
3. Кодекс цивільного захисту України // ВВР. 2013. № 34–35, ст. 458. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
4. Національна та міжнародна безпека. URL: <https://studies.in.ua/geopolitika/1289-naconalna-ta-mzhnarodna-bezpeka.html>
5. Кравчук О.Ю. Політична безпека Української держави як чинник демократичного розвитку суспільства : монографія. Миколаїв : Видавець Торубара В.В. 2021. 198 с.
6. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року // ВВРУ. 2018. № 31. Ст. 241. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>
7. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки : Закон України від 09 січня 2007 року // ВВРУ. 2007. № 12. Ст. 102. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>

8. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 26 червня 1991 р. // ВВРУ. 1991. № 41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

9. Публічне управління та національна безпека : монографія / А.М. Михненко, Н.М. Грущинська, Ю.В. Нестеряк, Я.Ф. Жовнірчик, І.І. Дейнега, В.П. Приходько, М.Л. Ніжніков, Е.М. Макаренко, О.В. Поліщук, І.В. Чібісова; за ред. д-ра іст. наук, проф. А.М. Михненка і д-ра екон. наук, доц. Н.М. Грущинської. Київ : НАУ. 2019. 340 с.

10. Світличної В.Ю., Рубанка В.М. Актуальні питання врахування факторів ризику під час оцінки енергетичної безпеки. URL: http://eprints.kname.edu.ua/48555/1/ilovepdf_com-202-205.pdf

11. Цвігун І.А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія. Кам'янець-Подільський : Видавець ПП Зволейко Д.Г. 2013. 400 с.

12. Ярмиш Н.О. Поняття громадської безпеки. *Вісник кримінологічної Асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 236–243. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/187222037.pdf>

REFERENCES:

1. Zahurska-Antoniuk V.F. (2020) Mizhnarodna bezpeka u konteksti hlobalizatsii suchasnoho svitu. [International safety is in the context of globalization of the modern world]. *Investytsii: praktyka ta dosvid. Serii Derzhavne upravlinnia*, no. 13–14, pp. 103–109.
2. Kalnytska M.A. (2017) Sotsialna bezpeka: ponattia ta rivni doslidzhennia [Social security: concepts and levels of research]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, vol. 17, pp. 566–571.
3. Kodeks tsyvilnoho zakhystu Ukrainy [Code of Civil Protection of Ukraine]. VVR. 2013. № 34–35, st. 458. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>
4. Natsionalna ta mizhnarodna bezpeka [National and international security]. Available at: <https://studies.in.ua/geopolitika/1289-naconalna-ta-mzhnarodna-bezpeka.html>
5. Kravchuk O.Iu. (2021) Politychna bezpeka Ukrainskoi derzhavy yak chynnyk demokratychnoho rozvytku suspilstva : monohrafiia [Political security of the Ukrainian state as a factor in the democratic development of society: monograph]. Mykolaiv : Vydavets Torubara V.V., 198 p.
6. Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy [About the national security of Ukraine]. Zakon Ukrainy vid 21 chervnia 2018 r. VVRU. 2018. № 31, st. 241. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#n355>.
7. Pro osnovni zasady rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini na 2007–2015 roky [About the main principles of information society development in Ukraine for 2007–2015]. Zakon Ukrainy vid 09 sichnia 2007. VVRU. 2007. № 12, st. 102. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.

8. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho sere-dovyshcha [About environmental protection]. Zakon Ukrainy vid 26 chervnia 1991. VVRU. 1991. № 41, st. 546. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

9. Mykhnenko A.M., Hrushchynska N.M., Nesteriak Yu.V., Zhovnirchuk, I.I. Deineha Ya.F., Prykhodko V.P., Nizhnikov M.L., Makarenko E.M., Polishchuk O.V., Chibisova I.V. (2019) Publichne upravlinnia ta natsionalna bezpeka: monohrafiia [Public administration and national security: monograph]. Kyiv : NAU, 340 p.

10. Svitlychnoi V.Iu., Rubanka V.M. Aktualni pytannia vrakhuvannia faktoriv ryzyku pid chas

otsinky enerhetychnoi bezpeky [Current issues of taking into account risk factors during energy security assessment]. Available at: http://eprints.kname.edu.ua/48555/1/ilovepdf_com-202-205.pdf

11. Tsvihun I.A. (2013) Demohrafichna bezpeka Ukrainy ta napriamy yii rehuliuвання: monohrafiia [Demographic security of Ukraine and directions of its regulation: monograph]. Kamianets-Podilskyi: Vydavets PP Zvoleiko D.H., 400 p.

12. Yarmysh N.O. (2015) Poniattia hromad-skoi bezpeky [Concept of public safety]. *Visnyk kryminolohichnoi Asotsiatsii Ukrainy*, no. 3 (11), pp. 236–243. Available at: <https://core.ac.uk/download/pdf/187222037.pdf>